

SHOLINI YETISHTIRISHGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR VA ULARNING HOSILDORLIKKA TA'SIRI

Po'latova Gulnoraxon Burxonjon qizi

Farg'ona viloyat, Qo'qon shahar 9-maktab o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17312909>

Sholi dunyoning ko'plab mamlakatlarida, jumladan, O'zbekistonda ham muhim oziq-ovqat ekini sifatida keng yetishtiriladi. Sholini samarali yetishtirish jarayonida iqlim, tuproq, suv resurslari, agrotexnik tadbirlar va biologik omillar muhim rol o'ynaydi.

Sholini yetishtirish jarayonida ko'plab tabiiy va inson omillari o'zaro uyg'unlashib, hosildorlik darajasini belgilab beradi. Ushbu omillarni to'g'ri boshqarish orqali yuqori sifatli va mo'l hosil olish mumkin. Shuning uchun sholini yetishtirishga ta'sir qiluvchi omillarni batafsil tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish juda muhimdir.

Avvalo, iqlim sharoiti sholini yetishtirishda asosiy rol o'ynaydi. Bu ekin issiqsevar bo'lib, uning normal rivojlanishi uchun havo harorati 25–30 °C atrofida bo'lishi lozim. Past haroratda sholi o'sish jarayoni sekinlashadi, don to'liq pishmay qolishi mumkin. Bundan tashqari, yuqori namlik sholini o'sishiga qulay muhit yaratadi. Havo quruq bo'lsa, barglar tez quriydi va fotosintez jarayoni sustlashadi. Yorug'lik ham alohida ahamiyatga ega, chunki sholi fotosintez orqali oziq moddalarni hosil qiladi. Yetarli quyosh nuri bo'lmagan taqdirda donning pishishi cho'zilib ketadi. Shu bois, sholini asosan issiq va nam iqlimli hududlarda yetishtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Suv resurslari sholini yetishtirishda eng muhim omillardan biridir. Sholipoyalar doimo suv ostida bo'lishi kerak, chunki sholi boshqa don ekinlariga qaraganda suvni ko'proq talab qiladi. Sug'orish jarayonining to'g'ri tashkil etilishi o'simlikning o'sishi va rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Suv yetishmovchiligi sholi o'sishidan to'xtatadi, hosil donlari pishmasdan qoladi. Shuningdek, suv sifatiga ham katta e'tibor qaratish zarur: sho'r yoki minerallashtirilgan suv sholini rivojlanishini keskin susaytiradi, ildizlari zararlanadi va hosil sifati pasayadi. Shu sababdan sholini faqatgina toza va sifatli suv bilan sug'orish lozim.

Tuproq sharoiti ham sholini yetishtirishda muhim o'rin tutadi. Loyqa va qumoq tuproqlar sholi uchun eng yaxshi hisoblanadi, chunki bunday tuproqlarda suv uzoq vaqt saqlanib qoladi va o'simlik ildizi yetarli kislorod hamda oziq moddalarni oladi. Tuproqning unumdorligi sholi hosildorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Azot, fosfor va kaliy kabi oziq elementlari yetarli bo'lsa, sholi kuchli rivojlanadi, donlari yirik va sifatli bo'ladi. Aksincha, sho'rlangan tuproqlarda sholi ildizi kislorod yetishmovchiligidan aziyat chekadi, natijada o'sish sustlashadi va hosil kamayadi. Shu sababli sholini ekishdan avval tuproqni sho'rdan tozalash va o'g'itlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Agrotexnik tadbirlar sholini muvaffaqiyatli yetishtirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Birinchi navbatda, yuqori sifatli urug' tanlash juda muhim. Kasalliklarga chidamli va hosildor navlardan foydalanish hosilni oshiradi. Urug'larni ekishdan avval dezinfeksiya qilish, namlash va unib chiqishga tayyorlash ham alohida ahamiyatga ega. Ekish muddati to'g'ri tanlansa, sholi iqlim sharoitiga moslashib, tez rivojlanadi. Shuningdek, qator oralig'i va urug' miqdorini me'yorida belgilash ham hosildorlikni ta'minlaydi.

O'g'itlash masalasiga alohida e'tibor qaratish kerak. Mineral va organik o'g'itlardan oqilona foydalanish sholing o'sishi va don hosildorligini oshiradi. Azotli o'g'itlar barglarning yashil massasini ko'paytirsa, fosforli o'g'itlar ildiz tizimini mustahkamlaydi, kaliylilar esa

donning sifatli pishishini ta'minlaydi. O'g'itlarni me'yoridan ortiq qo'llash esa aks ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki sholi haddan tashqari o'sib, hosilning sifat ko'rsatkichlari pasayadi.

Begona o'tlar va zararkunandalarga qarshi kurash ham sholini yetishtirish jarayonida muhim omil hisoblanadi. Begona o'tlar sholi o'simligi bilan oziqa moddalarga, yorug'lik va suvga raqobatlashadi, natijada hosil kamayadi. Shu bois, sholipoyalarda begona o'tlarni vaqtida yo'qotish kerak. Shuningdek, turli hasharotlar va kasalliklar sholini zararlashi mumkin. Masalan, blast kasalligi sholini eng ko'p zararlaydigan xastaliklardan biri bo'lib, donlarning chirishiga olib keladi. Shuning uchun o'z vaqtida kimyoviy va biologik vositalar bilan himoya tadbirlarini amalga oshirish zarur.

Biologik omillar ham katta ahamiyatga ega. Yuqori hosildor navlarni tanlash, kasalliklarga chidamli turlarni ekish sholini samarali yetishtirishga yordam beradi. Shuningdek, seleksiya yo'li bilan chiqarilgan yangi navlar hosildorlikni oshirish va sholini turli kasalliklardan himoya qilish imkonini beradi.

Ijtimoiy-iqtisodiy omillar ham sholini yetishtirishda muhimdir. Dehqonlarning tajribasi, zamonaviy texnik vositalardan foydalanish, agroxizmatlarning rivojlanganligi va moliyaviy imkoniyatlar hosildorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, sug'orish tizimlari zamonaviylashtirilsa, suvdan samarali foydalanish mumkin bo'ladi. Shuningdek, dehqonlarning bilim va ko'nikmalari qanchalik yuqori bo'lsa, sholini yetishtirish jarayoni shunchalik muvaffaqiyatli kechadi.

Xulosa qilib aytganda, sholini yetishtirish ko'plab omillarning uyg'unlashuviga bog'liq bo'lib, ular orasida iqlim, tuproq, suv resurslari, agrotexnik tadbirlar, biologik va iqtisodiy omillar muhim rol o'ynaydi. Har bir omilga alohida e'tibor qaratib, ularni to'g'ri boshqarish orqali yuqori va sifatli hosil olish mumkin. Sholini samarali yetishtirishda kompleks yondashuv asosiy shart hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev, I., Rasulov, A. (2020). O'zbekiston sholikorligida suv tejovchi texnologiyalarni qo'llashning afzalliklari. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Karimov, B. (2019). Sholi seleksiyasi va yangi navlarning ahamiyati. Qishloq xo'jaligi ilmiy jurnali, №3, 45–52.
3. Jo'raev, H., & To'xtayev, N. (2021). Sug'oriladigan maydonlarda sholi hosildorligini oshirish usullari. Samarqand: Zarafshon universiteti nashriyoti.
4. FAO (2017). Rice production and food security in Central Asia. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
5. IRRI (2018). Alternate Wetting and Drying (AWD) for sustainable rice cultivation. International Rice Research Institute, Philippines.
6. Rasulova, M. (2022). Sholi yetishtirishda ekologik muammolar va ularning yechimlari. Ekologiya va qishloq xo'jaligi, №2, 67–74.
7. Xolmatov, A. (2018). O'zbekiston sholikorligi: tarix va istiqbollar. Toshkent: Yangi asr avlodi.
8. Bouman, B. A. M., Lampayan, R. M., & Tuong, T. P. (2007). Water management in irrigated rice: Coping with water scarcity. Los Baños: IRRI.
9. Hasanov, J., & Qodirov, O. (2020). Sholining yangi navlari va ularning agrotexnik xususiyatlari. Qishloq xo'jaligi fanlari, №5, 81–88.

10. World Bank (2019). Water productivity in agriculture: Lessons from Uzbekistan and beyond. Washington, D.C.: World Bank Group.